

Bernard architekt, srebrny kałamarz i tarnosolis. Kilka uwag o rachunkach Rzewuskich z połowy XVIII wieku

modus

prace z historii sztuki
art history journal
xxi, 2021

For English – see p. 75

ANNA
MARKIEWICZ

W roku 1969 wybitny historyk sztuki Mieczysław Gębarowicz opublikował znakomite studium poświęcone lwowskiemu portretowi w epoce nowożytnej¹. W monografii tej, na marginesie prowadzonych z głęboką erudycją i popartych żmudną kwerendą archiwalną rozważań, w jedynym z licznych przypisów przytoczył wypisy dotyczące artystów i rzemieślników działających w połowie XVIII stulecia w kręgu rodziny Rzewuskich. Omawiając wykonany w sierpniu 1747 roku w Rozdole portret Teodora i Magdaleny Żemełków, badacz sięgnął do archiwaliów właścicieli Rozdołu i przywołał zarówno pochodzący z roku 1789 inwentarz pałacu, jak i wcześniejsze rachunki Rzewuskich, prowadzone od roku 1747. Ustalając atrybucję portretu i wiążąc go ostatecznie z Szymonem Jaremkiewiczem, M. Gębarowicz pisał: „Autor tych portretów nie jest wymieniony, można się go jednak domyślać na podstawie zachowanej księgi rachunkowej Rzewuskich z lat 1747–1761, która obejmuje różne wypłaty dokonywane we Lwowie, głównie na rzecz rzemieślników. Obok «Bernarda Architekta», zapewne Meretyna, i Jana «Gertnera», snycerza, pojawia się tam kilkakrotnie «Jaremkiewicz Malarz», który w latach 1752–1760 otrzymuje różne należności za dawne i nowsze prace malarskie, głównie portrety rodzinne Rzewuskich»².

- 1 M. Gębarowicz, *Portret XVI–XVIII wieku we Lwowie*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969. Monografia ta została przygotowana na podstawie zbioru obrazów zgromadzonych na wystawie lwowskiego portretu prezentowanej we Lwowie w r. 1965, drukiem ukazał się katalog tej wystawy (B.A. Овсийчук, *Львовский портрет XVI–XVIII столетий. Каталог выставки*, Киев 1967). Postać znakomitego uczonego przypomniano w ostatnich latach m.in. w następujących publikacjach: M. Matwijów, *Mieczysław Gębarowicz 1893–1984. Uczony i opiekun narodowych dóbr kultury*, Warszawa 2013; idem, *Mieczysław Gębarowicz (1893–1984), ostatni dyrektor lwowskiego Ossolineum*, „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”, 1993, z. 2, s. 9–69; *Z korespondencji profesora Mieczysława Gębarowicza z lat 1970–1984*, wyboru dokonał, wstępem i przypisami opatrzył E. Różycki, „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich”, 2018, z. 29, s. 129–154; R. Skaliński, *Profesor Mieczysław Gębarowicz – opiekun Ossolineum*, Toruń 2006; J. Kowalczyk, *Mieczysław Gębarowicz jako badacz sztuki rusko-ukraińskiej*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 57, 1995, nr 3–4, s. 221–225; J. Draus, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni*, Kraków 2007, s. 150, 168, 199, 233–234.
- 2 M. Gębarowicz, *Portret XVI–XVIII wieku*, s. 113. W przypisie Mieczysław Gębarowicz (ibidem, przyp. 32) następująco zacytował wypisy pochodzące z rachunków, odnoszące się do wypłat

Cenne ustalenia Gębarowicza zostały później zgodnie przyjęte przez badaczy zajmujących się sztuką Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz dworem artystycznym Rzewuskich, ale późniejsze studia i publikacje opierały się jedynie na opublikowanych przez wspomnianego uczzonego, pozbawionych szerszego kontekstu wypisach źródłowych, co doprowadziło do pewnej nadinterpretacji jego pierwotnych konstatacji i zaowocowało lawiną hipotetycznych atrybucji. W kolejnych pracach poświęconych sztuce Kresów Wschodnich powoływano się zatem jedynie na wypisy źródłowe Gębarowicza, a wymienionych przez niego artystów – Meretyna, Gertnera i Jaremkiewicza – na tej podstawie powiązano bezpośrednio z budową i wyposażeniem kościoła Karmelitów oraz pałacu w należącym do rodziny Rzewuskich Rozdole³.

Bez wątpienia warto zatem ponownie sięgnąć do tak cennego dla badań nad sztuką Kresów dawnej Rzeczypospolitej źródła, jakim są przechowywane w zbiorach Centralnego Państwowego Archiwum Ukrainy we Lwowie rachunki wojewody podlaskiego Michała Józefa Rzewuskiego, prowadzone od lat czterdziestych XVIII wieku⁴. Te fascynujące spisy ekspens przynoszą informacje o wielu artystach i rzemieślnikach działających we Lwowie w połowie XVIII stulecia, a także o funkcjonowaniu dworu Michała Józefa i Franciszki Rzewuskich, umożliwiając zarysowanie sieci kontaktów o charakterze artystycznym, towarzyskim i ekonomicznym podtrzymywanych przez dwór wojewody podlaskiego oraz ich osadzenie w szerszym kontekście historycznym.

Michał Józef Rzewuski (zm. 1770)⁵ herbu Krzywda był synem kasztelana podlaskiego Adama⁶ i Petroneli Zbrożkówny oraz bratankiem hetmana wielkiego

przekazywanych Jaremkiewiczowi w latach 1752–1760: „Regestr ekspensy, którym się rzemieślnikom płaci a die 28 augusti 1747 anno» (tamże, opis 2, nr 485); k. 4v. «die 20 augusti [1752]. Z porachowania z Jaremkiewiczem malarzem do dnia dzisiejszego czerw. zł. 12 płaci mu się – efficit 216»; k. 5v. «die 20 januarii 1756. P. Jaremkiewiczowi za portretów malowanych 14 a 16 płaci się – 224». [...] «die 31 januarii. P. Jaremkiewiczowi za obraz S. Trójcy – 18». [...] «die 23 martii. P. Jaremkiewiczowi malarzowi za portret Pański i Hetmana W.K. płaci się i jest ze wszystkim do dziś uspokojony – 24»; k. 7 «Ad diem 4 8-bris 1760. Za wszystkie robote do dnia dzisiejszego P. Jaremkiewicz ze skarbu jest uspokojony i wziął zł – 169,18». [...] «die 6 8-bris. Temuż płaci się za obraz P. Marszałka Nadwornego – 18». Na wspomniane rachunki Rzewuski badacz powołał się ponownie kilka lat później, publikując inwentarze pałacu w Rozdole z lat 1769 i 1789. Tym razem przywołał ludwisarza, który przerabiał przechowywane w Rozdole armatki i moździerze. Zob. *Materiały źródłowe do dziejów kultury i sztuki XVI–XVIII w.*, zebrał i oprac. M. Gębarowicz, Wrocław 1973 (= *Źródła do dziejów sztuki polskiej*, 3), s. 298.

- 3 Stan badań podsumowano w opracowaniu: J.K. Ostrowski, *Kościół p.w. Świętej Trójcy i klasztor OO. Karmelitów Trzewickich w Rozdole*, w: *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej* (dalej: MDSS), cz. 1: *Kościół i klasztor rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 9, red. idem, Kraków 2001, s. 152. Same rachunki zostały uznane za spisy wydatków przy budowie kościoła i klasztoru Karmelitów w Rozdole (zob. Gertner Jan, w: ibidem, t. 23, red. idem, Kraków 2015, s. 130; Meretyn Bernard, w: ibidem, s. 201; Jaremkiewicz Szymon, w: ibidem, s. 152; J. Kowalczyk, *Świątynie późnobarokowe na Kresach: kościoły i klasztory w diecezjach na Rusi Koronnej*, Warszawa 2006, s. 42).
- 4 Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (dalej: CPAH-Lw), f. 181, op. 2, spr. 1278 (dawna sygnatura 485), Księga konnotat co się płaci we Lwowie różnym rzemieślnikom a die 28 Aug[usti] 1747. Na oprawie księgi doklejona karta z podtytułem: „Tu jest taksa i rachunek z[a]branego korzenia u Anczla korzennika lwowskiego ab Anno 1762”.
- 5 H. Palkij, *Rzewuski Michał Józef*, w: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej: PSB), t. 34, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 134–136; W. Bondyra, *Reprezentacja sejmowa Rusi Czerwonej w czasach saskich*, Lublin 2005, s. 185–186.
- 6 M. Nagielski, *Rzewuski Adam*, w: PSB, t. 34, s. 93–94.

koronnego i wojewody bełskiego Stanisława Mateusza Rzewuskiego (1662–1728)⁷. Po śmierci ojca w roku 1717 Michał Józef znalazł się pod opieką stryja. Właśnie dzięki protekcji i liczным zabiegom ambitnego ministra Augusta II rozwijała się świetna kariera wojskowa młodego kasztelanica, którego hetman Stanisław Mateusz Rzewuski mianował pułkownikiem swojej chorągwi husarskiej. Związanemu ze stronnictwem saskim młodemu magnatowi w roku 1734 powierzono obowiązki regimentarza koronnego, a z czasem sięgał również po kolejne urzędy. Już w roku 1729 Michał Józef Rzewuski został krajczym koronnym, a w roku 1736 pisarzem polnym koronnym⁸, by jesienią roku 1752 uzyskać urząd wojewody podlaskiego⁹, a pod koniec życia, w roku 1762 podolskiego¹⁰. Pierwszą żoną Rzewuskiego była Urszula Stamirowska, a po jej śmierci w roku 1725 poślubił wojewodziankę smoleńską Franciszkę z Cetnerów (1706–1783)¹¹. Małżeństwo to doczekało się licznego potomstwa, Michał Józef i Franciszka pozostawili synów: Adama (zm. 1776), Jana (zm. 1759), Franciszka (ok. 1730–1800) i Kazimierza (1750–1820) oraz córki: Annę, Petronelę i Katarzynę. Do wojewody podlaskiego należały starostwa: wiszeńskie, olchowieckie, czerniejowskie, kamionackie i żydaczowskie, jego własnością były również Chodorów¹², Brzozdowce¹³ i Michałpol oraz posiadłości we Lwowie. Po ojcu Michał Józef Rzewuski odziedziczył dobra rozdzolskie w powiecie żydaczowskim województwa ruskiego, a położony na skraju doliny Dniestru Rozdół stał się główną rezydencją magnata¹⁴, który właśnie tam około roku 1740 wzniósł okazały pałac nazwany na cześć żony Frankopolem.

Księga rachunkowa Rzewuskich z lat 1747–1777 przynosi interesujące informacje o szeregu lwowskich artystów, rzemieślników oraz kupców pozostających w kręgu Rzewuskich w połowie XVIII stulecia, pozwalając na zarysowanie życia codziennego dworu wojewody podlaskiego, a zarazem jego kontaktów z lwowskim środowiskiem artystycznym. Licząca 28 zapisanych kart, nosząca ślady intensywnego użytkowania oraz pełna licznych skreśleń księga zawiera adnotacje na temat

- 7 A. Link-Lenczowski, *Rzewuski Stanisław Mateusz*, w: PSB, t. 34, s. 152–159; A.L. Sowa, *Świat ministrów Augusta II: wartości i poglądy funkcjonujące w kręgu ministrów Rzeczypospolitej w latach 1702–1728*, Kraków 1995.
- 8 *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, Kórnik 1992 (= *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku*, red. A. Gąsiorowski, 10), nr 316, 547, s. 66, 97.
- 9 *Urzędnicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Dubas-Urwanowicz et al., Kórnik 1994 (= *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku*, red. A. Gąsiorowski, 8), nr 1408, s. 156.
- 10 *Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Janas et al., Kórnik 1998 (= *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku*, red. A. Gąsiorowski, 3, z. 3), nr 663, s. 149.
- 11 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 2982, k. 1–5v, Rejestr wyprawy Franciszki z Cetnerów Rzewuskiej spisany 27 kwietnia 1725 r.
- 12 R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 7: *Województwo ruskie: Ziemia Halicka i Lwowska*, Wrocław 1995, s. 67–78; A. Betlej, *Kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych w Chodorowie*, w: MDSS, cz. 1, t. 11, red. J.K. Ostrowski, Kraków 2003, s. 67–78; J.K. Ostrowski, *Kaplica publiczna w Ottyniowicach*, w: ibidem, s. 183–184.
- 13 W Brzozdowcach Franciszka z Cetnerów Rzewuska ufundowała w r. 1769 murowaną świątynię. Zob.: T. Mańkowski, *Lwowskie kościoły barokowe*, Lwów 1932, s. 92; P. Krasny, M. Wójcik, *Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Brzozdowcach*, w: MDSS, cz. 1, t. 11, s. 45–62; P. Krasny, *O problemach atrybucji architektury nowożytnej. Kościoły w Kołomyi, Busku, Brzozdowcach i Łopatynie a twórczość Bernarda Meretyna*, „Folia Historiae Artium”, 30, 1994, s. 119–129.
- 14 R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, s. 529–550; P. Krasny, *Pałac w Rozdole. Rezydencja „niezwykłego wielkiego Pana”*, „Folia Historiae Artium. Seria Nowa”, 4, 1998, s. 15–33. Pochodzące z drugiej połowy XVIII stulecia inwentarze pałacu w Rozdole opublikował Mieczysław Gębarowicz (*Materiały źródłowe*, s. 235–299).

codziennych wydatków, rozliczeń z lwowskimi kupcami i wystawiane przy okazji tych transakcji pokwitowania. Zapiski ekspensy dzielą się na dwie części – pierwsza obejmuje usystematyzowane chronologicznie noty na temat różnorodnych wydatków związanych z funkcjonowaniem dworu Michała Józefa Rzewuskiego, na drugą składają się jedynie rachunki dotyczące zakupów dokonywanych u lwowskiego kupca korzennego. Na kartach księgi można wyodrębnić pismo kilku rąk, część rachunków została jednak spisana własnoręcznie przez samego wojewodę podlaskiego¹⁵. Na pierwszej karcie znajduje się tytuł: „Registr ekspensy, którym się rzemieś[li]nikom płaci a die 28 Augusti 1747 A[nn]o”. Pod tą datą zamieszczono rozliczenia pierwszych wydatków wojewody podlaskiego, wśród nich wypłatę 144 złotych stolarzowi Waławowi, a także kwoty przekazane „Łapciowi za pasyjkę”, „za portatel ks. arcybiskupowi” oraz uregulowanie należności lwowskiego kuśnierza Wołkowicza¹⁶.

Na kolejnych kartach księgi skrupulatnie notowano informacje o ekspensach wojewody podlaskiego. Wśród osób otrzymujących wynagrodzenie pojawia się również architekt Bernard, warto w tym miejscu przywołać całość dotyczącej go źródłowej zapiski. Pod datą 17 lipca 1749 roku widnieje niezwykle intrygująca adnotacja: „Reszta Bernard architek[t] od reparacyi kominów w kamienicy odebrał 200 [zł]”¹⁷. Wspomniany architekt Bernard, zapewne tożsamy z Bernardem Meretynem¹⁸, podejmował zatem pod koniec lat czterdziestych XVIII wieku prace przy jednej z lwowskich kamienic Rzewuskich, co pozwala na zweryfikowanie do tychczas funkcjonujących w obiegu naukowym hipotez. Archiwalny wypis Gębarowicza stał się podstawą informacji dotyczących fundacji artystycznych w biogramie Michała Józefa Rzewuskiego zamieszczonym w Polskim Słowniku Biograficznym¹⁹ oraz licznych hipotetycznych atrybucji, w tym powiązania Bernarda Meretyna z budową pałacu Rzewuskich w Rozdole i fabryką tamtejszej świątyni karmelitów²⁰, co z kolei posłużyło jako jeden z argumentów na rzecz tezy o udziale architekta w przygotowaniu projektu kościoła w Brzozdowcach²¹. W świetle zapisów w księdze rachunkowej Michała Józefa Rzewuskiego nie można oczywiście wykluczyć szerszej współpracy Meretyna z Rzewuskimi, jej udokumentowanie wymaga jednak dalszej kwerendy i nowych odkryć źródłowych. Bez wątpienia pogłębione badania źródłowe są również niezbędne do zrekonstruowania dziejów lwowskich posiadłości Rzewuskich w XVIII stuleciu. Właśnie do tej rodziny należała wówczas wspaniała Kamienica Królewska²², czyli usytuowana pod numerem 6 dawna

15 Przykładem może być wpis z 7 sierpnia 1756 r., gdy w rachunkach wojewoda podlaski odnotował sprawunki poczynione „dla Jm ks. Adama syna mego” (CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 6).

16 Ibidem, k. 1.

17 Ibidem, k. 2.

18 Z. Hornung, *Meretyn Bernard*, w: PSB, t. 20, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 442–444; A. Betlej, *Meretyn Bernard*, w: *Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, t. 89, Berlin–Boston 2015, s. 141–142; P. Krasny, Bernard Meretyn a problem rokoka w Polsce, Kraków 1994, mps pracy doktorskiej w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

19 H. Palkij, *Rzewuski Michał Józef*, s. 135.

20 J.K. Ostrowski, *Kościół p.w. Świętej Trójcy i klasztor OO. Karmelitów Trzewickowych w Rozdole*, s. 152; *Meretyn Bernard*, w: MDSS, cz. 1, t. 23, red. idem, Kraków 2015, s. 201; J. Kowalczyk, *Świątynie późnobarokowe na Kresach*, s. 42; P. Krasny, Bernard Meretyn a problem rokoka, s. 6, 171, 244.

21 P. Krasny, M. Wójcik, *Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Brzozdowcach*, s. 57.

22 Na temat historii Kamienicy Królewskiej zob.: T. Mańkowski, *Dawny Lwów: jego sztuka i kultura artystyczna*, Londyn 1974, s. 43–44, 90, 111, 199, 298, 345, 353, 393; idem, *Budownictwo Jana III*

renesansowa kamienica należąca niegdyś do nobilitowanego kupca Konstantego Korniakta, a od roku 1640 znajdująca się w rękach Sobieskich. W roku 1678 została przebudowana z inicjatywy Jana III Sobieskiego na reprezentacyjną siedzibę królewską z arkadowym dziedzińcem, a na początku XVIII wieku przeszła w ręce Rzewuskich, stając się okazałą rezydencją hetmana wielkiego koronnego Stanisława Mateusza Rzewuskiego (1662–1728)²³. Jeszcze w latach dwudziestych XVIII wieku Rzewuscy zakupili sąsiadujące z Kamienicą Królewską domy – zarówno ten pod numerem 8, jak i zlokalizowaną obok kościoła Bożego Ciała kamienicę przy ulicy Blacharskiej zwaną Krzywe Koło, łącząc w jedną posiadłość swoje lwowskie nieruchomości. Własnością rodziny była ponadto jurydyka na przedmieściach Lwowa²⁴. Należącą do Rzewuskich Kamienicę Wilczkowską, zlokalizowaną pod numerem 3 przy lwowskim Rynku, na początku lat siedemdziesiątych XVIII wieku przebudował architekt i snycerz Piotr Polejowski²⁵, który prowadził także fabrykę dworku Franciszki z Cetnerów Rzewuskiej na Przedmieściu Halickim²⁶. Lwowskie kamienice Rzewuskich znajdowały się naprzeciw świątyni dominikanów, toteż gdy w roku 1739 fetowano w mieście rocznicę święceń kapłańskich arcybiskupa lwowskiego obrządku ormiańskiego Jana Tobiasza Augustynowicza (1664–1751), „koszta traktamentu zastąpił Pan Michał Rzewuski, Pisarz W. koronny, w swojej kamienicy naprzeciw OO. Dominikanów, sprawiwszy bankiet. Sam we dwóch pokojach asystując”²⁷. Całość tych zabudowań zasługuje bezsprzecznie na rzetelną monografię, również artystyczną, a w ich historię wpisuje się również działalność lwowskiego architekta Bernarda Meretyna.

Poza przywołanym wyżej architektem Bernardem w spisie wypłat wojewody podlaskiego występuje również lwowski snycerz Jan Gertner²⁸ – 2 czerwca 1756 roku w księdze rachunkowej Rzewuskich odnotowano, że: „Janowi Getnerowi snycerzowi za trzy lustra zapłaciło się według kontraktu 90 [zł]”²⁹. Dotychczas,

we Lwowie, „Ziemia Czerwieńska”, 2, 1936, z. 2, s. 28–29; J. Piotrowski, *Budowa krużganków w Kamienicy Królewskiej we Lwowie*, „Ochrona Zabytków Sztuki”, 1930–1931, z. 1–4, cz. 1, s. 115–128; W. Łoziński, *Sztuka lwowska w XVI i XVII wieku: architektura i rzeźba*, Lwów 1898, s. 48–49; Ł. Charewiczowa, *Czarna kamienica i jej mieszkańcy*, Lwów 1935, s. 19–20, 25; A. Czołowski, *Jan III i miasto Lwów*, Lwów 1929, s. 13, 30, 32; F. Jaworski, *O szarym Lwowie*, Lwów 1917, s. 74–75; idem, *Królowie polscy we Lwowie*, Lwów 1912, s. 60–61.

23 A. Markiewicz, *Miednica auszpurska i stroje operacyjne. Inwentarz lwowskiej kamienicy Stanisława Mateusza Rzewuskiego z 1728 r.* [złożone do druku].

24 Należały do nich również odkupione od mieszczan kamienice pod nr 3, 5, 7. Zob.: T. Zielińska, *Szlacheccy właściciele nieruchomości w miastach XVIII wieku*, Warszawa 1987, s. 96, 117; F. Jaworski, *O szarym Lwowie*, s. 72, 74–75; T. Mańkowski, *Dawny Lwów*, s. 353.

25 Z. Hornung, *Polejowski Piotr*, w: PSB, t. 27, s. 291–292; A. Betlej, *Polejowski Piotr*, w: *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających: malarze, rzeźbiarze, graficy* (dalej: SAP), t. 7, Warszawa 2003, s. 376–380.

26 A. Dworzak, *Lwowskie środowisko artystyczne w XVIII wieku w świetle ksiąg metrykalnych i sądowych*, Kraków 2018, s. 115, 118, 147. Niedawno autorka przygotowała obszerną monografię artystyczną rodziny Polejowskich, omawiając również prace prowadzone dla Michała Józefa i Franciszki z Cetnerów Rzewuskich (zob. eadem, *Polejowscy. Karta z dziejów lwowskiego środowiska artystycznego w drugiej połowie XVIII wieku*, Kraków 2020, s. 138–140, 290–292, 359–365, 399, 408–409, 415, 419, 469).

27 S. Barącz, *Pamiętnik dziejów polskich z aktów urzędowych lwowskich i rękopismów*, Lwów 1855, s. 198.

28 *Gertner Jan*, w: SAP, t. 2, Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 317; T. Mańkowski, *Lwowska rzeźba rokokowa*, Lwów 1937, s. 14, 16, 30, 56, 158; J.K. Ostrowski, *Kościół p.w. Świętej Trójcy i klasztor OO. Karmelitów Trzewickowych w Rozdole*, s. 152.

29 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 6.

bazując na pracy Gębarowicza, wiążano Gertnera z wyposażeniem artystycznym świątyni w Rozdole. Na podstawie enigmatycznego wypisu źródłowego przypisywano mu przypuszczalne wykonawstwo części figur dekorujących ołtarze i ambonę w tamtejszym kościele Karmelitów, a nawet kamiennych wazonów wieńczących zabudowania konwentu³⁰. Tymczasem analiza samych rachunków stawia kontakty snycerza z wojewodą podlaskim w zupełnie innym świetle. Informacje zawarte w źródle przynoszą jedynie potwierdzenie współpracy artysty z Rzewuskimi i zrealizowania przez niego niewielkiego zamówienia, zapewne na kunsztowne ramy do dekoracyjnych zwierciadeł. Wspomniane w zapisie lustra można chyba również powiązać z lwowskimi dobrami Rzewuskich i dekoracją jednej z kamienic wojewody podlaskiego. Przesłanką do takiej konstatacji może być metoda spisywania rachunków – w rejestrze zazwyczaj wyraźnie wyodrębniano wypłaty odnoszące się do innych dóbr Rzewuskich, jak choćby w przypadku niewielkiej kwoty wypłaconej w czerwcu 1756 roku nieznanemu bliżej mosiężnikowi za „gałek 2 do drzwi do Rozdołu”³¹.

We wspomnianym rejestrze wydatków wzmiankowano także szereg wypłat dla malarza Szymona Jaremkiewicza³². Pierwsza z nich została odnotowana pod datą 22 sierpnia 1753 roku, kiedy to „z porachowania z Jaremkiewiczem malarzem do dnia dzisiejszego czerw[onych] zł[otych] 12 płaci mu się – efficit 216”³³. Kolejne wzmianki poświadczają działalność artysty na dworze Michała Józefa Rzewuskiego do października 1760 roku i wykonanie przez niego licznych konterfektów oraz płótna o tematyce religijnej z przedstawieniem Trójcy Świętej³⁴.

W kontekście tych zamówień warto dodać, że tuż przed przyjęciem zleceń na dworze Rzewuskich Szymon Jaremkiewicz wykonał dla lwowskiego magistratu serię portretów królewskich³⁵. Jego ówczesnym zleceniodawcą i mecenasem był Karol Garani, wpływowy rajca miejski i patron lwowskich artystów³⁶. Pochodzący

30 J.K. Ostrowski, *Kościół p.w. Świętej Trójcy i klasztor OO. Karmelitów Trzewickowych w Rozdole*, s. 152; J. Kowalczyk, *Świątynie późnobarokowe na Kresach*, s. 42.

31 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 6.

32 Wypis Gębarowicza stał się podstawą biogramu malarza (zob. *Jaremkiewicz Szymon*, w: SAP, t. 3, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 234–235). Zob. też: J.K. Ostrowski, *Kościół p.w. Świętej Trójcy i klasztor OO. Karmelitów Trzewickowych w Rozdole*, s. 149, 153; J.K. Ostrowski, J.T. Petrus, *Podhorcie. Dzieje wnętrz pałacowych i galerii obrazów*, Kraków 2001, s. 36, 87–88; О. Лиліо, *Львівське середовище малярів 30–50-х років XVIII ст.*, „Національний науково-дослідний реставраційний центр України. Львівський філіал”, 8: *Мистецтво і дослідження*, 2006, s. 35.

33 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 4v. Mieczysław Gębarowicz (*Portret XVI–XVIII wieku we Lwowie*, s. 113) datował początek współpracy na sierpień 1752 r.

34 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 5v: „Die 20 Januarii 1756. P. Jaremkiewiczowi za portretów malowanych 14, a 16 płaci się – 224 [zł]”, „Die 31 Januarii. P. Jaremkiewiczowi za obraz S. Trójcy – 18 [zł]”, „Die 23 Martii. P. Jaremkiewiczowi malarzowi za portret Pański i Hetmana W[ielkiego] K[oronnego] płaci się i jest ze wszystkim do dziś uspokojony – 24 [zł]”; ibidem, k. 7: „Ad diem 4 [Octo]bris 1760. Za wszystkie robote do dnia dzisiejszego P. Jaremkiewicz ze skarbu jest uspokojony i wziął zł[otych] – 169 [zł] 18 [gr]”, „Die 6 [Octo]bris. Temuż płaci się za obraz P. Marszałka Nadwornego – 18 [zł]”.

35 *Katalog Muzeum im. Lubomirskich*, Lwów 1877, poz. 159–161, 164, 167, 170, 171, 178, 179; M. Gębarowicz, *Portret XVI–XVIII wieku*, s. 113.

36 Na odwrocie portretu Augusta II zachował się napis poświadczający zamówienie wizerunku przez Karola Garaniego; jego odpis zamieszczono w katalogu jako: „Augusti II. Polonorum Regis etc. corectori penello delineatam effigiem, Carolus Gasani, natione Italus, patriae Bononiensis, Medicinae Doctor, consul primoq. Leopoliensis, praesidens pingere curavit, donavitq. A.D. 1752. Opus Simonis Jaremkiewicz” (ibidem, poz. 178, s. 178).

z Bolonii doktor medycyny Karol Bartłomiej Garani (zm. 1749)³⁷ był synem doktora medycyny Józefa de Garani oraz Marii Wiktorii de Montefani-Caprrara³⁸. Po przybyciu do Lwowa poślubił córkę rajcy lwowskiego Jana Mekoniego i Zofii z Kozłowskich Agnieszkę (zm. 1754)³⁹. Przez długie lata zasiadał we władzach miasta jako ławnik (1730–1731), a następnie rajca (1731–1747)⁴⁰. Karol Garani był postacią ważną dla środowiska artystycznego Lwowa połowy XVIII stulecia. Znany jest przede wszystkim jako możny protektor i obrońca Bernarda Meretyna w czasie jego lwowskiego procesu⁴¹, później pozostający w bliskich kontaktach towarzyskich z rodziną architekta. Garani utrzymywał również kontakty z innymi artystami działającymi w tym okresie we Lwowie i okolicach – warto wspomnieć choćby o jego znajomości z architektem Franceskiem Capponim, który pracował dla Jana Kajetana Jabłonowskiego przy przebudowie kościoła Bernardynów we Fradzie⁴². Powszechnie znany rajca patronował również z ramienia miasta lwowskiemu cechowi stolarzy⁴³. Znający zarówno Meretyna, jak i Jaremkiewicz, wpływowy sekretarz królewski i słynny lwowski medyk Karol Garani świadczył usługi na dworach wielu rodzin magnackich osiadłych we Lwowie i na terenie Rzeczypospolitej⁴⁴, a związane z tym kontakty nierzadko przeradzały się w mniej efemeryczne relacje o charakterze towarzyskim, jakie połączyły go choćby z rodziną Jabłonowskich⁴⁵. W tym właśnie kontekście warto wspomnieć o obecności Garanich również na

37 *Memorie storiche sopra l'Università e l'Istituto delle scienze di Bologna e sopra gli stabilimenti e i corpi scientifici alla medesima addetti compilate da Serafino Mazzetti*, Bologna 1840, s. 403; *Repertorio di tutti i professori antichi, e moderni, della famosa università, e del Celebre Istituto delle scienze di Bologna compilato da Serafino Mazzetti Bolognese archivista arcivescovile*, Bologna 1847, s. 140, nr 1371.

38 Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie (dalej: BNAN-Lw), f. 45, Archiwum Dzieduszyckich (dalej: AD), Archiwum Dzieduszyckich, Rękopisy Biblioteki Poturzyckiej Dzieduszyckich (dalej: AD, RBPĐ), rkps 129, Wypisy z ksiąg lwowskich dotyczące spraw majątkowych Karola Garani i jego żony Agnieszki z Mekonich, 1729–1746, k. 14v–18.

39 Ibidem, k. 37; ibidem, f. 52, op. 1, spr. 449, Testament Agnieszki z Mekonich Garaniowej.

40 M. Kapral, *Urzędnicy miasta Lwowa w XIII–XVIII wieku*, Toruń 2008, s. 235, nr 172–177; *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Alexandra hr. Stadnickiego. Wydane staraniem Galicyjskiego Sejmiku Krajowego*, t. 23: *Lauda sejmikowe wiszeńskie, lwowskie, przemyskie i sanockie 1731–1772*, wyd. A. Prochaska, Lwów 1928, s. 106, 301.

41 Z. Hornung, *Meretyn Bernard*, s. 442–443.

42 A. Betlej, *Uwagi na temat twórczości Francesca Capponiego*, w: *Sztuka kresów wschodnich*, t. 3, red. J.K. Ostrowski, Kraków 1998, s. 195; idem, *Sibi, Deo, Posteritati. Jabłonowscy a sztuka w XVIII wieku*, Kraków 2010, s. 43, 47, 74, 147, 224.

43 CPAH-Lw, f. 52, op. 2, spr. 1036, Księga rachunkowa cechu stolarskiego we Lwowie, 1721–1744, s. 57, 60, 63, 66, 70, 72. O samej księdze cechowej zob. uwagi Oresta Lylo (Цехова книга львівських столярів 1721–1745 рр. як джерело до історії скульптурного середовища міста, „Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка. Збірник наукових праць”, 4, 2001, s. 83–90).

44 Karol Garani utrzymywał kontakt m.in. z Radziwiłłami (Archiwum Główne Akt Dawnych [dalej: AGAD], Archiwum Radziwiłłów [dalej: AR], rkps 3991, korespondencja z lat 1740–1744), Janem Klemensem Branickim (ibidem, Zbiór Anny z Potockich Ksawerowej Branickiej, rkps 862–863, r. 1748), Andrzejem Stanisławem Załuskim (Biblioteka Narodowa, rkps 3220 III, 1734, k. 10–11; rkps 3222 III, k. 155–156; rkps 3224 III, k. 59–60, 61–62; rkps 3226 III, 1748, k. 51–52; rkps 3227 III, k. 14–15) oraz Józefem Mniszchem (AGAD, Zbiór Aleksandra Czołowskiego, rkps 341).

45 A. Markiewicz, „W galanteriach, zegarach, w obrazach, portretach”. Testament wojewodziny ruskiej Joanny Jabłonowskiej z 1744 r., w: *Sztuka Kresów Wschodnich*, t. 7, red. A. Betlej, A. Markiewicz, Kraków 2012, s. 34, 46, 49.

dworze Rzewuskich. Zgodnie z zapisami w księdze rachunkowej w dniu 4 czerwca 1751 roku Rzewuscy zapłacili 72 złote „P. Garanicy za medykamenta brane”⁴⁶. Wpis ten musi odnosić się do rajczyny lwowskiej Agnieszki Honoraty z Mekonich Garaniewej, która po śmierci męża⁴⁷ z powodzeniem prowadziła we Lwowie „interes apteczny”⁴⁸, nie były to zresztą jej jedyne poświadczane kontakty z dworem Michała Józefa Rzewuskiego⁴⁹. Zapiska ta stanowi z pewnością interesujący przyczynek do rekonstrukcji wielowarstwowej sieci kontaktów, która za sprawą różnego rodzaju zależności ukształtowała się wokół lwowskiego dworu Rzewuskich.

Skrupulatna, chronologiczna enumeracja przynosi informacje o kolejnych lwowskich artystach i rzemieślnikach podejmujących się w połowie XVIII stulecia realizacji zleceń dla rodziny Rzewuskich. Wzmiankowano już wyżej wypłatę, jaką pod koniec sierpnia 1747 roku otrzymał bliżej nieokreślony stolarz Wacław. Imię to przywoływane jest w spisie rachunków wojewody podlaskiego kilkakrotnie, po raz kolejny pod datą 22 stycznia 1748 roku⁵⁰. Zapiski te przynoszą zarówno informacje o nieokreślonych bliżej pracach, jak i wiadomości o szczegółach niektórych zamówień. Tak jest w przypadku puzderka zamówionego w maju 1748 roku⁵¹ czy całego zespołu różnego rodzaju utensyliów, wśród których znalazły się między innymi stolik pod klawikord czy „blejtram do portretu Radziwiłła”⁵². Na marginesie warto dodać, że wzmianka o klawikordzie nie jest jedynym przyczynkiem do badań nad kulturą muzyczną obecnym na kartach rachunków, gdyż w maju 1748 roku odnotowano opłaty za „surmy i flety”⁵³. Brak jakichkolwiek dodatkowych informacji nie pozwala na pewną identyfikację pracującego regularnie dla Rzewuskich stolarza Wacława, można jedynie domniemywać, że ta wielokrotnie przywoływana w źródle osoba to aktywnie działający w latach czterdziestych XVIII wieku we Lwowie Wacław Tomaier⁵⁴, starszy cechu stolarzy, znany również z prac podejmowanych dla lwowskiego klasztoru Dominikanów pw. Bożego Ciała⁵⁵. Inny wzmiankowany w księdze rachunkowej Michała Józefa Rzewuskiego rzemieślnik to szerzej nieznanym stolarz

46 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 3.

47 Karol Garani zmarł w listopadzie 1749 r. (zob. *Memorie storiche sopra l'Università e l'Istituto delle scienze di Bologna*, s. 403) i został pochowany w lwowskim kościele Kapucynów (zob. CPAH-Lw, f. 52, op. 1, spr. 449, k. 6v, 10v; BNAN-Lw, f. 45, AD, RBPD, rkps 129, 1729–1746; k. 299).

48 CPAH-Lw, f. 52, op. 1, spr. 449, k. 11v.

49 W dniu 23 października 1750 r. we Lwowie Agnieszka Garaniewa, wyliczając kwoty, które była winna swojej siostrze Rozalii Szwarcowej, wspomniała również o przedmiotach przekazanych pisarzowi polnemu koronnemu Michałowi Józefowi Rzewuskiemu: „Oprócz zaś tej sumy zostają jeszcze winną zwyż wspomnianej Jej Mci Pani Szwarcowej za czapraki i kulbakę i koncerze przedane JW Jmci Panu pisarzowi koronnemu za czerwonych złotych sto trzecią część tych pieniędzy czerwonych złotych trzydzieści i trzy i złotych sześć co czyni złotych polskich sześćset dico f. 600” (CPAH-Lw, f. 52, op. 1, spr. 449, k. 1).

50 Ibidem, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 1.

51 Ibidem, k. 1v.

52 Ibidem.

53 Ibidem.

54 Ibidem, f. 52, op. 2, spr. 1036, Księga rachunkowa cechu stolarskiego we Lwowie, 1721–1744, s. 59, 70, 73; *Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie 1588–1783*, t. 1, wyd. A. Janeczek, Poznań–Warszawa 2005, nr 4904; A. Markiewicz, *Wokół kontraktów artystycznych dominikanów lwowskich w epoce nowożytnej (XVII–XVIII w.)*, „Modus. Prace z Historii Sztuki”, 14, 2014, s. 158, 162–164; A. Dworzak, *Lwowskie środowisko artystyczne*, s. 454.

55 M. Biernat, M. Kurzej, J.K. Ostrowski, *Kościół p.w. Bożego Ciała i klasztor OO. Dominikanów*, w: MDSS, cz. 1, t. 20: *Kościół i klasztor Lwowa z okresu przedrozbiorowego* (2), red. J.K. Ostrowski, Kraków 2012, s. 171–283.

Johann Reycherbart, który 19 sierpnia 1753 roku otrzymał od wojewody podlaskiego 276 złotych za dwa stoliki i jeden „stołeczek do schowania papierów”⁵⁶.

W rejestrze ekspens regularnie odnotowywano nazwiska licznych lwowskich złotników, których wyroby od roku 1747 trafiały do rezydencji Michała Józefa Rzewuskiego zarówno w jego rodzinnym Rozdole, jak i we Lwowie oraz do licznych świątyń, które magnat wspierał swoimi fundacjami. Na początku maja 1748 roku złotnik lwowski Jan Filipowicz⁵⁷ otrzymał wynagrodzenie za pacyfikał⁵⁸, kilka miesięcy później w kontekście uregulowania zapłaty za realizację tego właśnie zamówienia był ponownie wzmiankowany, tym razem wraz z innym lwowskim złotnikiem Andrzejem Sokołowskim⁵⁹ – 5 września 1748 roku wypłacono 54 złote „Sokołowskiemu wraz z Filipowiczem od pacyfikału”⁶⁰. Pod datą 6 września 1748 roku znajduje się kolejna interesująca wzmianka, zgodnie z brzmieniem której w tym dniu wypłacono „P. Sympolowi złotnikowi” niebagatelną sumę 252 złotych za wykonanie guzików, zapewne złotych lub pozłacanych⁶¹. Fonetyczna, oddana fantazyjnie pisownia nazwiska nie nastręcza jednak trudności przy próbie identyfikacji tego lwowskiego rzemieślnika, wymieniony w tekście rachunków złotnik to z pewnością Fryderyk (Friedrich) Saintpaul (Seintpol)⁶². Ten lwowski złotnik działał aktywnie w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XVIII wieku, przy czym jeszcze w roku 1756 funkcjonował wciąż poza strukturami cechu. Nie był dotąd bliżej znany badaczom panoramy artystycznej dawnego Lwowa, w tym kontekście jeszcze cenniejsza wydaje się pierwsza wzmianka o konkretnych wyrobach Saintpaula – kosztownych akcesoriach stanowiących dopełnienie paradnego stroju magnata, dostarczanych na dwór Michała Józefa Rzewuskiego.

Wśród złotników odnotowanych w księdze liczną grupę stanowią lwowscy Żydzi uprawiający to rzemiosło na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XVIII stulecia⁶³. Podejmowali się na dworze Rzewuskich licznych zleceń na wykonanie i naprawy różnych precjozów. I tak w sierpniu 1753 roku Lewko Motylowicz⁶⁴ otrzymał

56 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 4v: „Die 19 Augusti [1753] Johanowi Reycherbartowi stolarzowi za dwa stoliki i jeden stołeczek do schowania papierów – 276 [zł]”.

57 J. Samek, *Polskie złotnictwo*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, s. 173; L. Lepsi, *Przemysł złotniczy w Polsce*, Kraków 1933, s. 235, poz. 65; idem, *Cech złotniczy w Krakowie, jego organizacja i dzieje*, cz. 1, Kraków 1898, s. 124; idem, *Cech złotniczy w Krakowie*, „Rocznik Krakowski”, 1, 1898, s. 258; A. Dworzak, *Lwowskie środowisko artystyczne*, s. 239.

58 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 1v: „Die 9 Maii [1748] Reszty P. Filipowiczowi od zrobienia pacyfikaliu”.

59 A. Dworzak, *Lwowskie środowisko artystyczne*, s. 403.

60 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 1v.

61 Ibidem: „Die 6 Septembris [1748]. P. Sympolowi złotnikowi reszty od roboty guzików – 252 [zł]”.

62 T. Mańkowski, *Lwowskie kościoły*, s. 158–159; A. Dworzak, *Lwowskie środowisko artystyczne*, s. 77, 281, 399–400.

63 O złotnikach żydowskich działających we Lwowie i województwie ruskim w tym okresie zob.: F. Bostel, *O Żydach złotnikach XVIII w.*, w: *Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki*, t. 5, 1896, s. LXXVII–LXXVIII; W. Łoziński, *Złotnictwo lwowskie*, Lwów 1912, s. 18–19, 42–43, 46, 50–52, 61; M. Keryk, *Pozycja społeczna artystów żydowskich w województwie ruskim w XVIII w.*, w: *Różni razem. Młodzi polscy naukowcy o Żydach*, red. J. Żyndul, Warszawa 2008, s. 25–35; szerzej zob. też M. Horn, *Żydowskie bractwa rzemieślnicze na ziemiach polskich, litewskich, białoruskich i ukraińskich w latach 1613–1850*, Warszawa 1998.

64 Być może jest on tożsamy z lwowskim złotnikiem Lewkiem współpracującym w latach sześćdziesiątych XVIII w. z domem handlowym Nikorowiczów we Lwowie. Zob.: BNAN-Lw, f. 45, AD, RBPd, rkps 125, Rachunki i zapiski kupieckie domu handlowego Nikorowiczów we Lwowie, 1753–1773, k. 21v; T. Mańkowski, *Sztuka islamu w Polsce w XVII i XVIII wieku*, Kraków 1935, s. 89.

wynagrodzenie za przerobienie octowniczek⁶⁵, w kolejnym roku określone jedynie imieniem Lewkowi przekazano zaś zapłatę za kałamarz i piaseczniczkę⁶⁶. Szereg wypłat odnosi się do kwot wypłacanych Łapciowi, który wiosną 1748 roku wykonał dla wojewody podlaskiego lichtarz i srebrną łyżeczkę⁶⁷, a 17 lipca 1749 roku otrzymał 72 złote za naprawę sreber⁶⁸. Ten sam rzemieślnik sporządził również demeszkowy oków do szabli Michała Józefa Rzewuskiego⁶⁹, blachmalowe okowy dla pajuków⁷⁰ i pasy do pałasza⁷¹. W profil powyższych zamówień wpisują się kolejne zlecenia dotyczące wyrobów złotniczych o charakterze militarnym, licznie udokumentowane w rejestrze expens. Kunsztownie zdobione militaria miały podkreślać splendor dworu i wyjątkowy status magnata, a jednocześnie analiza wzmianek o tych obiektach może stanowić swoistą głosę do badań nad przebiegiem kariery wojskowej zleceniodawcy. W księdze rachunkowej kilkakrotnie figuruje złotnik lwowski Manes, którego z dużą dozą prawdopodobieństwa można identyfikować jako Manesa Nusymowicza (Nuchymowicza)⁷², rzemieślnika czynnego we Lwowie w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XVIII stulecia. W księdze rachunkowej odnotowano, że 20 lutego 1753 roku otrzymał od Rzewuskiego 256 złotych i 22 grosze za wykonane właśnie wotum⁷³, w styczniu 1754 roku przerabiał dla wojewody srebrny kałamarz⁷⁴, a na początku lutego tego samego roku otrzymał zapłatę w wysokości 126 złotych za rubiny. Pozostałe zamówienia realizowane przez Manesa mają niezwykle jednorodny charakter, wiążąc się wyłącznie z artefaktami o militarnym charakterze. W sierpniu 1753 roku sporządził on pas dla dworskiego pajuka i inne, niesprecyzowane bliżej drobiazgi⁷⁵, 28 stycznia 1754 roku przekazano mu pokaźną zapłatę w wysokości 432 złotych za demeszkowy pałasz⁷⁶, a w marcu tego samego roku wykonał dla swego patrona szereg prac, do których zaliczało się nabijanie złotem hebanowej

65 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 4v.

66 Ibidem, k. 5.

67 Ibidem, k. 1v.

68 Ibidem, k. 2. Na marginesie wzmianek o srebrach stołowych Rzewuskich warto dodać, że przed r. 1769 dla Michała Józefa i Franciszki właśnie we Lwowie wykonano serwis, którego opis znalazł się w inwentarzu rozdolskim z ok. r. 1769: „Serwis nowy, sporządzony we Lwowie, No 4to. Serwis, czyli kosz srebrny w kwadrat, u którego spód gładki, wierzch w kratkę robiony, z uchami dwoma. Na ten serwis na środek wazka, solniczek, we środku wyłaczanych, z przegródkami, do każdej łyżeczka, od końca pozłacana. Karafinka na musztardę, wyłaczana, na której kwiatek srebrny. W tej karafince łyżeczka pozłacana. Karafinka na cukier, z wierzchem podziurawionym. Karafinek szklanych dwie, z spodami i wierzchami wyłaczanymi, ze środka z korkami do zatykania, u których korków blaszki na wierzchu pozłacane, z bukiecikami” (*Materiały źródłowe*, s. 237).

69 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 2.

70 Ibidem, k. 2v.

71 Ibidem.

72 Z. Pazdro, *Organizacja i praktyka żydowskich sądów podwojewódzińskich w okresie 1740–1772 r. Na podstawie lwowskich materiałów archiwalnych*, Lwów 1903, s. 66, 121, 150, 234–235.

73 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 4. Kolejne wotum dla Rzewuskiego rzemieślnik wykonał w marcu 1756 r. Zob. ibidem, k. 5v.

74 Ibidem, k. 4v.

75 Ibidem.

76 Ibidem. Złotnik Manes niejednokrotnie podejmował się podobnych prac, co stawało się źródłem konfliktów z lwowskim cechem mieczników i gdy w r. 1765 wykonał „robotę demeszkową szabel do konsztu złotnickiego (według punktu i konstytucji cechy swej) nie należącą i owszem temu konsztowi przeciwną” (cyt. za: Z. Pazdro, *Organizacja i praktyka*, s. 235), został pozwany przez przedstawiciela cechu mieczników i sprawa trafiła do lwowskiego sądu podwojewódzińskiego. Zob. ibidem, s. 234–235.

rękojeści⁷⁷, wykonanie szczerozłotego łańcucha i srebrnych, połączonych antabek do ładownicy⁷⁸. W latach 1755 i 1756 wspomniany lwowski złotnik zrealizował kolejne zamówienia Michała Rzewuskiego, tym razem na pałasze i oków do kordelasa⁷⁹.

Analizowane rachunki stanowią również cenny przyczynek do dziejów osiemnastowiecznego namiotnictwa i kolekcji orientального rzemiosła artystycznego rodziny Rzewuskich. Pod datą 6 września 1748 roku umieszczono bowiem interesującą wzmiankę o wypłacie przez wojewodę podlaskiego 382 złotych i 23 groszy, odnotowując ten wydatek jako „Łapciowi złotnikowi resztę od roboty gałek do namiotu i wyłocenia onych”⁸⁰. W świetle tej zapiski warto przywołać dotychczas znane informacje na temat zespołu wschodnich namiotów znajdujących się w XVIII wieku w posiadaniu przedstawicieli rodziny Rzewuskich. Te kunsztowne, bogate wyroby podkreślające splendor domu miały również charakter użytkowy, z orientalnych namiotów korzystano w czasie podróży, polowania, kampanii wojskowych czy wyjazdów na kolejne sejmy, sejmiki i zjazdy szlachty. Magnaci otrzymywali namioty w darze i zdobywali je jako trofea wojenne, najczęściej jednak zamawiali te czerpiące ze wschodniej ornamentyki wyroby u miejscowych rzemieślników, głównie namiotników działających w Brodach i Lwowie. Zaledwie kilka lat po wypłaceniu należności złotnikowi Łapciowi, 8 maja 1754 roku, stryjeczny brat Michała Józefa Rzewuskiego, hetman polny koronny Wacław Rzewuski (1706–1779)⁸¹, zawarł w rodzinnych Podhorcach kontrakt z namiotnikiem, brodzkim Żydem Herszkiem Kofmanowiczem na wykonanie dwóch namiotów z zielonego, grynszpanowego musuľbasu, wyraźnie podkreślając jednak, że wzorem dla nich ma być „szopa”, czyli namiot, wojewody podlaskiego⁸². Wacław Rzewuski wiosną 1754 roku posiadał już zresztą kilkanaście namiotów⁸³, a obiekty te przemieszczano między należącymi do hetmana Podhorcami a Rozdolem – siedzibą jego kuzyna Michała Józefa Rzewuskiego⁸⁴. Wspomniane w rejestrze połączone gałki można z pewnością powiązać z sejwanem, typem otwartego z przodu namiotu, a jak ustaliła Magdalena Piwocka,

77 W tym kontekście można przywołać opisaną w spisany ok. r. 1769 inwentarzu pałacu w Rozdole karabelę o hebanowej rękojeści nabijanej złotem: „Karabela szczerozłota, blachmalem czarnym nabijana. Głownia perska, demeszkowa, złotem nabijana. Rękojeść hebanowa, złotem nabijana, z różyczkami sześcią, blaszka naokoło rękojeści. Krzyż, brajcarów 2, skuwka z jednej strony fercychowana, z drugiej gładkim blachmalem nabijana” (*Materiały źródłowe*, s. 243).

78 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 5.

79 Ibidem, k. 5v–6.

80 Ibidem, k. 1v.

81 Z. Zielińska, *Rzewuski Wacław*, w: PSB, t. 34, s. 169–180.

82 W kontrakcie przyjęto, że „pomieniony Herszko Namiotnik podeymuie się robić kap dwie z płotami z swego płutna y musuľbasu dobrego tym abrysem iak u szopy przysłaney od IW. IPana Woiewody Podlaskiego. Robota zaś ma być regularna y gruntowna, zieloność w farbowaniu kap y płotow powinna być bez żadney odmiany gryszpanowa, nie bledsza iak widział na pomienionych namiotach” (cyt. za: T. Mańkowski, *Sztuka islamu*, s. 102–103).

83 Wschodnie namioty Rzewuskich pochodzące z pałacu Lanckorońskich w Rozdole przechowywane są obecnie w zbiorach Zamku Królewskiego na Wawelu, jeden z nich został ofiarowany w r. 1994 przez Karolinę Lanckorońską. Zob.: M. Piwocka, *Namiot z kolekcji Lanckorońskich na Zamku Królewskim na Wawelu*, „Studia Waweliana”, 5, 1996, s. 59–71; eadem, *Wawelska kolekcja namiotów*, w: *Namiot turecki w zbiorach wawelskich: wystawa czerwiec – wrzesień 2013*, red. J.T. Petrus, K. Małcharek, Kraków 2013, s. 1, 13, 15. Zob. też: J. Nowak, *Fragment płotu namiotu Stanisława Mateusza Rzewuskiego ze zbiorów zamku w Podhorcach*, „Kronika Zamkowa”, 1–2, 55–56, 2008, s. 49–64; T. Mańkowski, *Polskie tkaniny i hafty XVI–XVIII wieku*, Wrocław 1954, s. 127–129.

84 Magdalena Piwocka (*Namiot z kolekcji Lanckorońskich*, s. 63) wzmiankuje „Regestr namiotów nowo sporządzonych od J.W. Jm Pana Wdy Podlaskiego nabytych i do Podhorzec sprowadzonych

w czerwcu 1754 roku Wacław Rzewuski, przygotowując się do wyjazdu na sejm warszawski, zabierał również „sejwan od Imci Pana wojewody podlaskiego ze wszystkim”⁸⁵. Nie wiadomo, czy był to ten sam namiot, nad którym trwały prace we wrześniu 1748 roku, ale w tym właśnie kontekście cytowaną wzmiankę z rachunków Michała Józefa Rzewuskiego o kwocie przekazanej lwowskiemu złotnikowi Łapciowi bez wątplenia należy uznać za interesującą głosę do dziejów orientalnej kolekcji Rzewuskich, a tym samym kultury i sztuki dawnego Lwowa.

Inną kategorią, którą można wyodrębnić na podstawie zapisów w księdze rachunkowej, są zakupy tekstyliów. Spośród tego typu nabytków sygnalizowanych w omawianym źródle z pewnością warto przywołać zapis z wiosny 1748 roku odnoszący się do zapłaty 45 złotych za kilka łokci tafty nabytej u Nikorowicza⁸⁶. Wspomniany lwowski kupiec to bez wątplenia Grzegorz Nikorowicz (1713–1789)⁸⁷, od roku 1752 sekretarz królewski, który w roku 1746 na zlecenie króla Augusta III odbył podróż do Persji, by zakupić dla królewskiego dworu różne towary. Głównym celem jego pobytu w Isfahanie miało być nabycie cenionych perskich tkanin. Wywodzący się ze znanej ormiańskiej rodziny Nikorowicz kierował niezwykle rozgałęzionym i sprawnym przedsiębiorstwem specjalizującym się w prowadzonym na wielką skalę handlu wyrobami pochodzenia wschodniego. Działający wówczas we Lwowie skład tkanin, właściwie dom handlowy Nikorowiczów, cieszył się zasłużoną renomą, sprowadzając do Rzeczypospolitej liczne wyszukane wyroby, głównie pasy oraz broń, pochodzące z warsztatów stambulskich⁸⁸. Sam Nikorowicz prowadził również aktywną działalność publiczną jako starszy prawa ormiańskiego, a od roku 1760 dyrektor sądu ormiańskiego. Należała do niego Kamienica Bernatowiczowska przy wschodniej pierzei lwowskiego rynku.

die 3 mai R.P. 1754” spisany w księdze dyspozycji podhoreckiej z r. 1754 (Archiwum Narodowe w Krakowie, APodh. II, rkps 230 II, s. 112). O namiotach Rzewuskich przechowywanych we wnętrzach podhoreckiego pałacu wspominają Jan Ostrowski i Jerzy Petrus (*Podhorce. Dzieje wnętrz pałacowych i galerii obrazów*, s. 14, il. 15).

85 M. Piwocka, *Namiot z kolekcji Lanckorońskich*, s. 63. Autorka przytacza dokładny opis archiwalny namiotu powiązanego z wojewodą podlaskim i pisarzem polnym koronnym Michałem Józefem Rzewuskim. W opisie tym znalazła się także wzmianka o złożonych gałkach obiektu: „Sejwan o drągach czterech wskroś w środku szpiolami atłasowymi wyszywany. Z wierzchu płótno zielone, tylny płot odpinany na knyblkach, z przodu firanka z płótna zielona. Do tego sejwana gałek miedzianych pozłacanych cztery, ten jest ze wszystkimi potrzebami jako to sznurkami, knyblkami i kołkami. Tłumoków na niego skórzanych dwa. We środku sejwana herb Pański wyszywany atłasem i sznurkowany srebrnym sznurkiem. Przy tym herbie Pióro, Buzdygan wyszywane srebrem. Kotara o trzech drągach, z dwoma gabinetami na musuľbasie czerwonym, atłasami różnemi szpigle wyszywane i słupy, na słupach cyfry Pańskie, z płotami takimiz, okien ze sznura jedwabnego cztery, do gabinetów dwie, kapa z dwoma przysiąkami na płótnie zielonym, musuľbasem czerwone floresy wyszywane” (cyt. za: ibidem, s. 64, przyp. 17).

86 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 1v.

87 M. Kapral, *Urzędnicy miasta Lwowa*, s. 262; S. Barącz, *Żywoty sławnych Ormian w Polsce*, Lwów 1856, s. 246–249; idem, *Rys dziejów ormiańskich*, Tarnopol 1869, s. 70, 71, 139, 146; Ł. Charewiczowa, *Czarna kamienica*, s. 123; T. Mańkowski, *Sztuka islamu*, s. 30–31, 60–74, 78, 82, 88–92, 93, 99, 100; idem, *Orient w polskiej kulturze artystycznej*, Wrocław 1959 (= Studia z Historii Sztuki, 8), s. 110–111; J. Reychman, *Życie polskie w Stambule w XVIII wieku*, Warszawa 1959, s. 79, 178–179; idem, *Orient w kulturze polskiego oświecenia*, Wrocław 1964, s. 60–61.

88 BNAN-Lw, f. 45, AD, RBPd, rkps 125; materiały związane z Grzegorzem Nikorowiczem również w: ibidem, f. 141, Zbiór Aleksandra Czołowskiego, op. 2, spr. 503, Papiery rodzinno-majątkowe Grzegorza Nikorowicza, 1781–1844; ibidem, f. 141, op. 3, spr. 369, Materiały rodzinno-majątkowe Nikorowiczów; T. Mańkowski, *Sztuka islamu*, s. 62–67.

Oferowane przez tego kupca tkaniny olśniewały jakością, a także mnogością deseni i kolorów, co doskonale ilustruje spis wschodnich i lwowskich towarów, które Nikorowicz wysłał do Warszawy wiosną 1764 roku. Wśród tkanin wzmiankowanych w tym wykazie znalazło się kilka rodzajów atłasu – biały, porcelanowy, mieniony, szafirowo-liliowy, zielono-biały w złote kwiatki, inkarnatowo-zielony czy wreszcie papuzi z dodatkiem bieli, a ponadto uwzględniono w spisie liczne kupony wschodniego giermesutu, między innymi białego w złote kwiaty z zielonymi listkami czy felmortowego w srebrne paski⁸⁹. Nabywający tkaniny u Nikorowicza Rzewuscy z pewnością również mogli wybrać taftę najlepszej jakości. Regestr wydatków zawiera również wzmiankę o zakupie 50 łokci zielonej kitajki u lwowskiego Ormianina Augustynowicza⁹⁰.

Rachunki wojewody podlaskiego przynoszą ponadto interesujące wiadomości o paramentach liturgicznych ufundowanych przez Michała Józefa Rzewuskiego. Pod datą 5 września 1748 roku w spisie figuruje informacja o stule i kapturach, za których wykonanie odpowiadał lwowski hafciarz Białostocki⁹¹. W nieco szerszym kontekście można próbować osadzić kolejną notatkę z 7 sierpnia 1756 roku, w której sam wojewoda podlaski odnotował kwotę przekazaną Lonszanowi za tkaniny, wyroby pasmanteryjne, wreszcie uszycie komży „dla Jm ks. Adama syna mego” oraz skwitował zakup miednicy z nalewką⁹². Syn Michała Józefa Rzewuskiego i Franciszki z Cetnerów Adam w latach pięćdziesiątych XVIII wieku wybrał karierę duchowną, obejmując następnie kolejne beneficja i urzędy – w roku 1753 został kanonikiem i kanclerzem lwowskiej kapituły katedralnej, a 29 lipca 1757 roku kanonikiem krakowskim⁹³. Można jedynie przypuszczać, że księgowane wydatki wiązały się z fundacjami Michała Józefa Rzewuskiego dla kapituły lwowskiej lub planowaną wówczas instalacją jego syna na kanonii krakowskiej. Wspomniany natomiast

89 BNAN-Lw, f. 45, AD, RBPd, rkps 125, k. 15v–16.

90 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 6.

91 Ibidem, k. 1v: „Białostockiemu haftarzowi reszty od kapturów i stuły – 36 [zł]”. W kontekście zamówień Michała Józefa Rzewuskiego u lwowskich hafciarzy warto wspomnieć o chorągwi ufundowanej przez niego w r. 1737 dla benedyktynek ormiańskich: „Dnia 5 września, we czwartek odprawiła się solenna processja z obrazem cudownym, wyjętym z ołtarza ś. Grzegorza tudzież i z relikwiami ś. tegoż. Zaczyn konkurs ludzi liczny assistował, tak z duchownych Prałatów, zakonów, jako też i świeckich Państwa znajdujących się we Lwowie na ten czas. Przy niesieniu chorągwi nowo sporządzonej od Panien zakonnych Ormiańskich, kosztem Pana Michała Rzewuskiego, Pisarza W. koronnego, a to z tej racji, że mortalitas nie tylko we Lwowie lecz prawie po całym Królestwie panowała” (S. Barącz, *Pamiętnik dziejów polskich*, s. 196). Wiadomo, że w latach czterdziestych XVIII w. Michał Józef i Franciszka Rzewuscy ufundowali szaty liturgiczne dla kościoła Karmelitów w Rozdole. Zob. J.K. Ostrowski, *Kościół p.w. Świętej Trójcy i klasztor OO. Karmelitów Trzewickowych w Rozdole*, s. 143.

92 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 6: „Die 7 Augusti [1756] P. Lonszanowi za sporządzenie komży dla Jm ks. Adama syna mego. Za koronki szerokie i węższe, za kitajkę karmazynową, za rąbek, za nici na robotę tejże komży, uczyni wszystkiego – 392 [zł], 21 [gr]. Temuż, dla tegoż ks. kanclerza za miednicę z naliwką – 396 [zł]”.

93 L. Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich. Prałaci i kanonicy krakowscy*, t. 4, Kraków 1853, s. 24; J. Szczepaniak, *Spis prałatów i kanoników kapituły katedralnej oraz kapituł kolegiackich diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008, s. 18. Adam Rzewuski został również opatem komendatoryjnym wągrowieckim. Zob.: M. Kadziszewska, *Pieczęć Adama Rzewuskiego, kanclerza lwowskiego i opata wągrowieckiego*, w: *Studia i materiały do dziejów Pałuk. Terra Palucensis et Monasterium in Lokna*, t. 6, red. A.M. Wyrwa, Warszawa 2006, s. 257–260; eadem, *Jeszcze o pieczęciach opata wągrowieckiego Adama Rzewuskiego z XVIII wieku*, „Cistercium Mater Nostra. Tradycja – Kultura – Historia”, 6, 2012–2013, s. 227–235; P. Pokora, *Nieznana pieczęć opata wągrowieckiego Adama Rzewuskiego*, „Archiwista Polski”, 17, 2012, nr 1, s. 19–24.

w tekście Lonszan to Franciszek Longchamps de Brier (1710–1784)⁹⁴, kupiec i bankier osiadły we Lwowie w połowie lat czterdziestych XVIII wieku. Z nazwiskiem tego ławnika i burmistrza Lwowa łączy się również nazwa Lonszanówka, jaką określano jego rodzinną posiadłość usytuowaną w granicach miasta.

Wspomniano już wyżej postać Karola Garaniego i świadczone przez niego usługi medyczne, tymczasem księga rachunkowa przynosi dodatkowe wzmianki również o lwowskich aptekarzach, z których usług korzystali Rzewuscy. W latach 1748–1758 w regeście kilkakrotnie odnotowywano zakupy poczynione w aptece Jana i Franciszka Ksawerego Solskich⁹⁵, gdzie lwowski dwór Rzewuskich nabywał nie tylko medykamenty, ale również świece, biszkopty oraz larendogrę, czyli wodę węgierską⁹⁶. Wiosną 1756 roku na kartach rejestru zanotowano pokaźną kwotę 310 złotych i 20 groszy wypłaconą za leki przeznaczone dla wojewodzin podlaskiej Franciszki Rzewuskiej, która musiała wówczas cierpieć na poważniejsze dolegliwości zdrowotne⁹⁷. Małżonkowie Rzewuscy korzystali ponadto z usług aptecznych rajcy lwowskiego Tomasza Ziętkiewicza⁹⁸, nabywając u niego świece i leki⁹⁹, natomiast leczeniem dworskiej służby zajmował się cyrulik Stanisław¹⁰⁰. Ponadto skrupulatnie odnotowywano koszty usług pocztowych, takich jak wysyłka korespondencji¹⁰¹; na kartach rejestru został wspomniany lwowski poczmistrz, sekretarz królewski Antoni Dejmo¹⁰². Warto również zasygnalizować obecność w rachunkach Rzewuskich licznych imion i nazwisk innych lwowskich rzemieślników. Spośród nich kilkakrotnie otrzymywał wynagrodzenie kuśnierz Wołkowicz¹⁰³, wzmiankowani byli ponadto krawiec Jan¹⁰⁴, ślusarze Pieniążek¹⁰⁵ i Wacław¹⁰⁶, siodlarz Ignacy¹⁰⁷ czy miecznik Michał¹⁰⁸ oraz anonimowi już zegarmistrz Niemiec¹⁰⁹ i ludwisarz¹¹⁰.

94 M. Kapral, *Urzędnicy miasta Lwowa*, s. 187, 188, 239; A. Redzik, *Longchamps de Brier – zarys dziejów rodu*, w: *Lwów miasto – społeczeństwo – kultura*, t. 5: *Ludzie Lwowa. Studia z dziejów Lwowa*, red. K. Karolczak, Kraków 2005, s. 247–252; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 9, Warszawa 1912, s. 142; Ł. Charewiczowa, *Czarna kamienica*, s. 29, 30, 113.

95 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 5v, 6v–7; F. Jaworski, *O szarym Lwowie*, s. 81, 94, 95; M. Kapral, *Urzędnicy miasta Lwowa*, s. 175–187; idem, *Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.: привілеї та статуту ремісничих цехів і купецьких корпорацій (Oekonomika privilegia civitatis Leopoliensis XV–XVIII saec.: privilegia et statuta contuberniorum et gildiarum)*, Львів 2007, s. 149, 153, 239, 245.

96 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 2v. Odnotowano także późniejsze regularne zakupy (zob. ibidem, k. 3v–4v).

97 Ibidem, k. 5v.

98 Żona Tomasza, Katarzyna Ziętkiewiczowa, była siostrą Agnieszki Garaniowej. Zob.: CPAH-Lw, f. 52, op. 1, spr. 449, k. 6v, 7v; BNAN-Lw, f. 45, AD, RBPd, rkps 129, k. 37. Zob. też: M. Kapral, *Urzędnicy miasta Lwowa*, s. 181–183; W. Szumowski, *Galicja pod względem medycznym za Jędrzeja Krupińskiego pierwszego protomedyka 1772–1783*, Lwów 1907, s. 60–61, 102, 169; Ł. Charewiczowa, *Muzeum Historyczne Miasta Lwowa. Przewodnik po zbiorach*, Lwów 1936, s. 51.

99 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 7v.

100 Ibidem, k. 2v.

101 Ibidem, k. 1.

102 Ibidem, k. 5.

103 Ibidem, k. 1–1v, 3, 4–4v.

104 Ibidem, k. 1v.

105 Ibidem, k. 1–1v.

106 Ibidem, k. 2v.

107 Ibidem, k. 2.

108 Ibidem, k. 2v.

109 Ibidem, k. 4v. Być może wzmiankowany w spisie wydatków zegarmistrz to Jan Roxer. Zob.: Ł. Charewiczowa, *Muzeum Historyczne Miasta Lwowa*, s. 52; A. Dworzak, *Lwowskie środowisko artystyczne*, s. 391–392.

110 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 4, 6.

Przywołać należy wreszcie także enigmatyczne wpisy odnoszące się bardzo ogólnie do prac prowadzonych w posiadłościach Rzewuskich w połowie XVIII wieku. Do tej kategorii można zaklasyfikować notatkę z roku 1748 poświadczającą prace trwające w bliżej niesprecyzowanych niestety „górnym pokojach”, za które opłatę pobierał mularz Herburt¹¹¹, czy wzmiankę z maja 1768 roku na temat wydatków na niezidentyfikowaną fabrykę¹¹². W spisach rejestru wspomniano również dworek Rzewuskich we Lwowie¹¹³ i kamienicę na Krzywym Kole¹¹⁴.

Na koniec warto zarysować jeszcze jeden z wielu fascynujących aspektów przedstawianego źródła. Rachunki wojewody podlaskiego zawierają drobiazgowo listy zakupionych u lwowskich kupców napojów i wiktuałów, stanowiąc tym samym przyczynek do badań nad luksusową konsumpcją i kulturą stołu na dworach magnackich w połowie XVIII stulecia¹¹⁵. Już od 30 sierpnia 1747 roku w spisie rejestrowano sumy wydatkowane u zamożnego kupca i rajcy lwowskiego Hilarego Signio¹¹⁶, który dostarczał na dwór wojewody podlaskiego cytryny i pomarańcze¹¹⁷ oraz szereg innych produktów żywnościowych¹¹⁸. Przykładem wykwinnych magnackich sprawunków może być lista zakupów z lutego 1752 roku, kiedy to Michał Józef Rzewuski zapłacił kilkaset złotych za dostarczone przez Hilarego ostrygi, pomarańcze, kasztany i reńskie wino¹¹⁹.

Niezwykle pokazną część całej księgi stanowią prowadzone starannie rachunki i pokwitowania kwot, które odbierał znany we Lwowie żydowski kupiec korzenny Anszel¹²⁰, po raz pierwszy wzmiankowany w rejestrze pod datą 21 lutego 1751 roku¹²¹. Od roku 1758¹²² stronicie księgi wypełniano wzmiankami o regularnych dostawach od tego kupca na dwór wojewody podlaskiego, który choćby w maju 1763 roku wydatkował na zakupy u korzennika horrendalną kwotę 1690 złotych¹²³. Jak wynika z systematycznie prowadzonych zapisków, do roku 1762 kupiec Anszel działał we Lwowie, w roku 1763 odnotowany został natomiast w należącym do Rzewuskich Rozdole¹²⁴. Spisy podobnych zakupów występują w rachunkach do roku 1777¹²⁵. Niezawodny korzennik dostarczał w latach sześćdziesiątych XVIII wieku na dwór Michała Józefa i Franciszki Rzewuskich

111 Ibidem, k. 1v: „Herburt mularz bierze za przesypanie posadzki, robienia odźwirzków i wyprowadzenia kominów w górnych pokojach”.

112 W księdze odnotowano wówczas kwotę 500 złotych „JP. Michowicza na odebrane od Anszla na ekspensę fabryki” (ibidem, k. 19).

113 Ibidem, k. 5: „Die 14 Mar[tii] [1754]. Z porachowania należy arendarzowi dworku lwowskiego za owies wzięty na obrok – 313 [zł] 10 [gr]”.

114 Ibidem, k. 6: „Die 25 Mar[tii] [1756] P. Piotrowi Augustynowiczowi płaci się od górnych izb w kamienicy na Krzywym Kole – 180 [zł]”.

115 Ibidem, k. 9v–28.

116 Ibidem, k. 2v; A. Czołowski, *Pogląd na organizację i działalność dawnych władz miasta Lwowa do 1848 r.*, Lwów 1896, s. 60; M. Капрал, *Економічні привілеї міста Львова*, s. 149, 153; idem, *Urzędnicy miasta Lwowa*, s. 180–181. O rodzinie Signiów wspomina Józef Białynia-Chołoddecki (*Cmentarz stryjski we Lwowie*, Lwów 1913, s. 45–46).

117 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 1, 2.

118 Ibidem, k. 1, 5.

119 Ibidem, k. 3.

120 Z. Pazdro, *Organizacja i praktyka*, s. 57, 82, 206–207.

121 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 3v.

122 Ibidem, k. 6v–7v.

123 Ibidem, k. 8.

124 Ibidem.

125 Ibidem, k. 22–23, 28.

szereg produktów, wśród których uwagę zwracają liczne luksusowe wiktuały, takie jak kopy cytryn, pomarańcze, cykata w cukrze, migdały, daktyle, figi czy pistacje. W jego sklepie zaopatrywano się w kawę i herbatę oraz hurtowo w liczne przyprawy, takie jak pieprz, imbir, kardamon, goździki, cynamon, szafran czy „wanillę do lodów”¹²⁶. Na dwór Rzewuskich trafiały: olejek bergamotkowy i cedrowy, cukier kandyzowany (kandyzbrot), hiszpańska oliwa, ale także oliwki, kapary, sardele czy „parmazyn”¹²⁷. W spisie figurują również rodzime przysmaki, takie jak najróżniejsze konfekty – śliwki w cukrze, smażone porzeczeki czy róża, sok wiśniowy oraz całe pudełka konfitur. Lwowski korzennik dostarczał też kucharzom Rzewuskich tarnosolis (tornesel), czyli płóciennie płatki barwione na różne kolory, używane w staropolskiej kuchni do farbowania deserów, zwłaszcza wykwinnych cukrów stanowiących atrakcję magnackich uczt¹²⁸. Kupiec Anszel zaopatrywał rodzinę wojewody także w niezbędne w codziennym życiu utensylia, takie jak czarny lak, papier pakunkowy, pocztowy i gdański oraz tusz. Na uwagę zasługują ponadto liczne dokonywane przez magnata zakupy farb i pigmentów – wśród sprawunków wojewody podlaskiego wzmiankowane są między innymi aury pigment czy feingult (feingold)¹²⁹, co można prawdopodobnie wiązać z różnorodnymi pracami prowadzonymi w latach sześćdziesiątych XVIII wieku w rezydencjach Michała Józefa Rzewuskiego.

Prezentowane rachunki stanowią bez wątpienia fascynujące źródło do studiów nad życiem codziennym dworu Michała Józefa i Franciszki z Cetnerów Rzewuskich w połowie XVIII stulecia. Drobiazgowo, staranne zapisy zawierające szereg imion i nazwisk lwowskich artystów, rzemieślników i kupców umożliwiają poczynienie wielu nowych ustaleń, a krytyczna analiza materiału źródłowego pozwala zarazem na korektę licznych dotychczas przyjętych hipotetycznych atrybucji. Dzięki bezpośredniemu odniesieniu do księgi rachunkowej możliwe jest zweryfikowanie funkcjonujących powszechnie przekonań na temat prac prowadzonych przez Bernarda Meretyna, Jana Gertnera i Szymona Jaremkiewicza na rzecz świątyni karmelitów i pałacu Rzewuskich w Rozdole oraz sprecyzowanie charakteru kontraktów, jakie wspomniani artyści zawierali z wojewodą podlaskim. Niewątpliwie cenne są także utrwalone na kartach księgi rachunkowej detale licznych innych zamówień Michała

126 Ibidem, k. 11.

127 O staropolskich upodobaniach i modach kulinarnych zob.: *Księga szafarska dworu Jana III Sobieskiego 1695–1696*, oprac. J. Dumanowski, M. Próba, Ł. Truciński, Warszawa 2013; S. Czerniecki, *Compendium ferculorum albo zebranie potraw*, wyd. i oprac. J. Dumanowski, M. Spuchaj, Warszawa 2009; *Staropolskie przepisy kulinarne: receptury rozproszone z XVI–XVIII w. Źródła drukowane*, wyd. i oprac. J. Dumanowski, D. Dias-Lewandowska, M. Sikorska, Warszawa 2016 (= Monumenta Poloniae Culinarum, 6); *Staropolskie przepisy kulinarne: receptury rozproszone z XVI–XVIII w. Źródła rękopiśmienne*, wyd. i oprac. J. Dumanowski, D. Dias-Lewandowska, M. Sikorska, Warszawa 2017 (= Monumenta Poloniae Culinarum, 7); J. Dumanowski, A. Pawlas, J. Poznański, *Sekrety kuchmistrzowskie Stanisława Czernieckiego: przepisy z najstarszej polskiej książki kucharzkiej z 1682 roku*, Warszawa 2010; J. Dumanowski, R. Jankowski, „Moda bardzo dobra smażenia różnych konfektów...”: nowe źródło do dziejów kuchni staropolskiej, „Przegląd Historyczny”, 102, 2011, z. 4, s. 675–696; J. Dumanowski, *Tatarskie ziele w cukrze, czyli staropolskie słodczyce*, Warszawa 2011; *Między Zachodem a Wschodem: studia z dziejów Rzeczypospolitej w epoce nowożytnej*, red. J. Staszewski, K. Mikulski, J. Dumanowski, Toruń 2002, s. 153–159; idem, *Drożdzy, pawie i szczupaki. Sieniąwscy od kuchni, w: Działalność Elżbiety Sieniąwskiej. Polityka – gospodarka – kultura*, red. B. Popiołek, Warszawa 2020, s. 235–256.

128 CPAH-Lw, f. 181, op. 2, spr. 1278, k. 11v, 18v.

129 Ibidem, k. 16–16v, 19, 26v.

Józefa Rzewuskiego, odkrywające grupę lwowskich stolarzy czy złotników podejmujących się niejednokrotnie regularnych zleceń na rzecz swego patrona. Lektura wpisów pozwala również na zarysowanie grona lwowskich kupców dostarczających na dwór magnata nierzadko bardzo kosztowne tkaniny dostępne w osiemnastowiecznym Lwowie oraz zidentyfikowanie Sympola, twórcy wyszukanych akcesoriów zdobiących reprezentacyjne magnackie szaty. Wzmianki o konterfektach, wotach czy paramentach liturgicznych zakontraktowanych przez Rzewuskiego stanowią cenną głosę do działalności fundatorskiej i inicjatyw artystycznych magnata, znanego dotychczas nie tylko jako fundator świątyni karmelitów w Rozdole czy kościoła parafialnego w Brzozdowcach, ale i dobrodziej lwowskich bernardynów¹³⁰, niemniej pozostającego zazwyczaj w cieniu osiadłego we wspaniałej podhoreckiej rezydencji stryjecznego brata Wacława Rzewuskiego. Interesujący punkt odniesienia dla badań nad elitarnym statusem dworu Rzewuskich stanowią również wzmianki związane z prowadzeniem dworskiej kuchni, rzucające światło na kulinarne mody i trendy, którym hołdowano na dworach magnaterii i ilustrujące współbrzmienie w tym kręgu środkowoeuropejskich barokowych tradycji kulinarnych, bazujących na wyrazistych, orientalnych przyprawach korzennych, z wymogami nowej, luksusowej i kosmopolitycznej kuchni francuskiej. Niewątpliwym walorem źródła jest także możliwość zarysowania na jego podstawie sieci kontaktów skupiających się na lwowskim dworze wojewody podlaskiego, na którym pojawiali się nie tylko „Bernard architekt”, snycerz Jan Gertner, malarz Szymon Jaremkiewicz, ale i złotnik Fryderyk Saintpaul, stolarz Wacław, korzennik Anszel oraz inni artyści, rzemieślnicy i kupcy Lwowa połowy XVIII stulecia. Prowadzony od roku 1747 registr expens wojewody podlaskiego Michała Józefa Rzewuskiego to cenne źródło, na kartach którego zapiski związane z prozaicznymi wymogami życia codziennego przeplatają się z adnotacjami, które dotyczą kwestii podyktowanych względami reprezentacyjnymi i dokumentują magnacki splendor, ostentację i wystawność życia elit dawnej Rzeczypospolitej. *Księga konnotat co się płaci we Lwowie różnym rzemieś[li]nikom* bez wątpienia stanowi wartościowy przyczynek do badań nad życiem codziennym, kulturą materialną i sztuką osiemnastowiecznego Lwowa. ●

130 M.J. Rzewuski w r. 1736 ufundował kolumnę św. Jana z Dukli przed lwowską świątynią pw. św. Andrzeja i klasztorem Bernardynów. Zob. A. Betlej, *Kościół p.w. św. Andrzeja Apostoła i klasztor OO. Bernardynów*, w: MDSS, cz. 1, t. 20, s. 20. Zob. też: J. Ostrowski, *Kościół i klasztor Karmelitów w Rozdole*, „Folia Historiae Artium. Seria Nowa”, 4, 1998, s. 35–48; idem, *Kościół p.w. Świętej Trójcy i klasztor OO. Karmelitów Trzewickowych w Rozdole*, w: MDSS, t. 20, s. 142–143; P. Krasny, M. Wójcik, *Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Brzozdowcach*, w: ibidem, s. 49–50.